

ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧО-ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «ДОБРО» В КОРАНІ

У даній статті розглядаються особливості мови Корану. Проводиться морфологічний аналіз слів зі значенням «добро» в арабській мові та наводяться їх приклади уживання в релігійному тексті, тим самим розкриваючи глибину і багатогранність змістового насичення цієї дефініції.

Постановка проблеми. На сьогодні іслам є однією з релігій, які швидко поширюються, і має тенденцію до зростання чисельності adeptів як за кордоном, так і в межах нашої країни. Серед усіх авраамічних релігій іслам є саме тією, де Книга Одкровення є прямим Словом Бога (на відміну від Тори та Біблії, де пророки чи хроністи цитують Бога). Тому формується відповідне неординарне ставлення до Корану. З цим пов'язано багато особливостей, які притаманні мусульманину згідно зі Священною Книгою. Людина, яка сповідує іслам, сприймає її цілісно, тобто Коран є священний не тільки як предмет, але й за своїм змістом, і кожне слово, яке знаходиться в ньому, є носієм особливих значень.

Ісламські теологи наполягають на тому, що моральність – це одна з головних сфер ісламу і навіть сутність всієї релігії, тому не виникає питання, чому ми звернулися саме до цієї теми. До того ж в межах нашої мультикультурної країни спостерігається взаємодія та співіснування різних конфесій, зокрема тих, що відносяться до авраамічних релігій, тому дана робота покликана розвіяти стереотипи за рахунок розкриття істинного сенсу, який закладений у поняття «добро» в ісламському культурному полі. Іслам – це релігія Одкровення, тож основні принципи адепта цієї релігії базуються на Священному Письмі. Щоб побачити, що мусульмани розуміють під поняттями добра і зла, необхідно звернутися до Корану. І найперше звернімося до поняття «добро».

Метою даної роботи є визначення семантичного наповнення слова «добро» в арабській мові та, керуючись тим, що арабська мова – це сакральна мова мусульман, дослідження найпоширеніших уживань слова «добро» в тексті Корану. Виходячи з мети, ставимо завдання: дослідити особливості мови Корану, вказати на особливості утворення мовного гнізда слова «добро». Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які проводили дослідження з даної проблеми, можна виділити А. Гуссейнова, Н.Б. Мечковську, М.Б. Піатровського, А. Смирнова, М. Аль-Газалі, Д. Макдональда та ін. [1-7].

Особливості мови Корану

Мова Корану – це, насамперед, арабська мова. Арабська мова входить до складу семітської гілки афразійської (або семіто-хамітської) мовної макрородино. За традиційною класифікацією арабська мова відноситься до центральносемітської групи, північно-західної підгрупи семітських мов.

Якщо говорити про арабську мову як таку, якою розмовляють більшість країн південно-західної Азії, північно-східної Африки та народи деяких країн західної Африки, то вона структурно поділяється на три різні форми існування: розмовну, літературну та

стандартну арабську мову, що базується на літературній (до того ж остання визнана мовою Корану та мовою культової практики мусульман). Такий поділ в соціальній лінгвістиці позначається терміном «диглосія», який означає існування «високої» та «низької» форм мови, які обираються людиною залежно від ситуації та предмета мовлення. Розмовна арабська мова характеризується наявністю численних говірок, що розвивалися та видозмінювалися протягом багатьох століть при взаємодії з іншими поселеннями, формуючи при цьому місцеві територіальні діалекти. Одним із прикладів їхнього формування можна виділити період VII – IX ст., коли араби-завойовники розселилися на території Сирії, Єгипту, Месопотамії тощо.

Важливо також зазначити, що до утворення літературної або класичної арабської мови (мови Корану) у перші століття нашої ери вже існували племінні діалекти в усному вигляді. Поряд з існуванням споріднених діалектів племен в доісламський період утворювалася поетична форма (мусульманська Книга Одкровення написана у віршованій формі) арабської мови та формувалась мова жерців та віщунів, однак лише мова пророка Мухаммада стала культовою, та завдяки неконвенціональному відношенню до неї здобула сакральну ознаку. Тому не виникає питання, чому мова Корану стала літературною мовою (до цього поняття також долучають іншу численну літературу) там, де панувала протягом десятків сторіч та панує і досі мусульманська релігія. До того ж перше використання поняття «арабська мова» було зафіксовано в Корані як «мова ясна, зрозуміла» (16: 103-105).

Щодо опису фонетичного строю, то літературна арабська мова має 3 коротких («огласовки») і 3 довгих голосні, останні з яких входять у склад алфавіту. Всі інші складові алфавіту – це приголосні, серед яких дифтонги, африкати, міжзубні, увулярні фрикати та ін.

Лексико-граматична побудова включає три частини мови – іменник (сюди долучаються також прикметник, займенник та числівник), дієслово і частка. В арабській мові є три відмінки (називний, родовий та знахідний), категорії роду (чоловічий та жіночий), число (однина, множина і подвійне), стан (визначений з артиклем – «al») і невізначений, з відповідною флексією) та порівняно-найвищий ступінь. Усі перелічені властивості притаманні іменникові. Дієслово характеризується наявністю стану, видно-часової форми, способу.

За формою побудови речення арабська мова – мова синтетичного типу (як російська і українська). За традиційною морфологічною класифікацією арабську мову можна віднести до флективної з елементами фузії і аглютинації. Морфологія семітської групи мов, а отже, й морфологія арабської мови, для утворення слів форм використовує такий тип афіксів, як трансфікс (або дифікс). Трансфікс являє собою словотворчий афікс, який відрізняється від префікса (морфема, яка стоїть перед коренем) і суфікса (після кореня) тим, що він розчленовує корінь, який складається переважно з приголосних, на окремі складові (на відміну від російської та української мов, де корінь залишається цілісним, неподіленим) за допомогою голосних («огласовки») за типом шестерні. Однак в арабській мові поряд з дифіксом не виключається наявність префіксів, суфіксів, циркумфіксів (афікси, які замикають корінь, охоплюють його з усіх боків), які можуть бути представлені у вигляді голосних та приголосних фонем.

Для наочного прикладу візьмемо корінь *dhl*, щоб прослідити вплив афіксів на змінення семантичного змісту слова:

- *dahal-a* – він увійшов;
- *dahal-atā* – вони (дві жінки) увійшли;
- *dahal-tu* – я увійшов, увійшла;

- ya-dhul-u – він входить;
- ta-dhul-āni – вони (дві жінки) входять;
- a-dhul-u – я входжу;
- udhul-ā – увійдіть (ви обидва)!;
- dahl-u-n – дохід;
- duhūl-u-n – 1) прибуток (мн.); 2) вступ, входження;
- dāhil-un – той, який входить; внутрішній;
- dahīl-u-n – чужий; чужинець, гість;
- duhalāu – чужинці; гості;
- ma-dhal-u-n – місце для входу; двері, під'їзд;
- ma-dāhil-u – двері, etc [7, с. 92-93].

Мова Корану, як ми побачили вище, є певним еталоном всієї арабської мови. Вона є літературною або класичною мовою і, звісно, загальноновизнаною. Арабська коранічна мова не є тією, якою спілкуються повсякденно, але це виправдано, тому що Коран – це «Слово Бога». Якщо говорити про Коран лише як про книгу, то кожен раз для того, щоб доторкнутися до неї, мусульманину потрібно здійснити ритуал омовіння, цю книгу не можна кидати деінде, і для неї повинно бути відведене окреме місце. Щодо безпосередньо мови Корану, то мусульманин не може спалювати Слово Господа своєю буденністю і вживати її поряд зі звичайною мовою. Священна мова Корану сприяла широкому розповсюдженню арабської мови на великі території, і досі вона є однією із світових мов.

Морфологічний аналіз слів зі значенням «добро» в арабській мові

В арабській мові існує три слова, які означають «добро». Це [khayar], [ssaliah] і [ttaīnah]. Окрім семантичної ознаки «добро» словоформи з такими коренями мають й інші денотативні (прямі номінативні) значення, які можуть бути корисними для розуміння світогляду представників країн, де говорять арабською та де населення сповідує іслам, для яких арабська класична мова є священною. «Згідно з первісною і ортодоксальною концепцією, Коран не був створений: він, а також арабські букви, за допомогою яких він був записаний, кожне слово Аллаха, сама книга Коран як фізичне тіло... існували завжди та зберігалися на сьомому небі...» [5, с. 130]. Тому кожне слово, записане в книзі Одкровення мусульман, сприймається ними як слово Бога і в жодному разі не може бути випадковим.

Першим словом зі значенням «добро» ми розглядатимемо [khayar]. Корінь цього слова [kh-y-r] складається з двох приголосних та одного голосного звука, який поєднує їх. Зазвичай корінь арабського слова дієслівний і має три, чотири або п'ять букв та складається з приголосних (в алфавіті арабської мови всі букви є приголосними, окрім трьох – алиф, вау і йа).

Від кореня [kh-y-r] (далі корінь підкреслюється) утворюються наступні словоформи:

1. [kh-a-y-aa-r], [kh-a-y-aa-r], [kh-aa-y-a-r-a] зі значенням «обирати», «давати на вибір», «надавати перевагу».
2. [ta-kh-a-yu-a-r-a], яке, окрім попередніх значень, включає також «просити благословення, допомоги (у Аллаха)».
3. [‘i-kh-ti-y-aa-r] позначає «вибір», «філософську свободу волі», «добру волю», «добровільність».
4. [‘i-kh-ti-y-aa-r] – прикметник з семантичним наповненням «добровільний», «факультативний».
5. [ta-kh-a-y-u-r] – іменник зі значенням «обирання», «селекція».

6. [kh-i-y-aa-r] означає «вибір».

7. [kh-a-yr] – «гарний», «добрий», «прекрасний» (про людину), «кращий», «найкращий», «добро», «благо».

8. [kh-a-yr] – «добро», «благо», «благодійність».

9. [kh-a-y-r-aat] – «блага», «багатства», «майно».

Серед інших словоформ з коренем (kh-y-r), які не були представлені, є різні частини мови, які є похідними від представлених вище слів у вже вказаних значеннях.

Наступний корінь, окрім одного зі значень «добро», має також декілька інших. Вони дають можливість побачити картину світу народу, із якого вийшла така людина, як Мухаммад, і за допомогою мови якого Аллах передає свою мудрість. Це слово [ssaliah], з коренем [ss-l-h].

1. [ss-aa-l-i-h] – прикметник, що має значення «гарний», «благий», «добрий», «правильний»; у множині – «праведний», «благочинний».

2. [ss-vaal-i-h] – іменник зі значеннями «користь», «інтерес», «добра справа», «благо».

3. [ma-ss-l-a-h-a], як і попередній іменник, окрім вже вказаних значень, позначає «вигода», «відділ», «управління».

4. [ss-aa-l-i-h-a] – «добра справа», «благодіяння».

5. [ss-a-l-a-h-iyuua] – іменник зі значеннями «придатний», «доцільність», «повноваження».

6. [ss-u-l-h] має значення «мир», «примирення». Також є декілька похідних від цієї словоформи з таким семантичним наповненням, як «мирний», «миротворець».

7. [mu-ss-l-i-h] має значення «реформатор», «сіль» (сіль в арабському світі, як свого часу і для українців, позначає добробут).

Корінь [tt-y-b] слова [ttayibah] вирізняється тим, що голосний [y] у слові є обов'язковим елементом цього кореня, що, певно, пов'язано з історичним розвитком цієї словоформи.

1. [tt-a-y-i-b-ah] означає «бути гарним, приємним», «подобатися», «бути задоволеним, щасливим», «видужувати», «дозрівати».

2. [tt-a-yu-a-b-a] має значення «робити гарним», «покращувати», «ароматизувати» парфумами, «лікувати».

3. [tt-aa-y-a-b-a] – «бути люб'язним», «приємним у спілкуванні», «забавляти».

4. [a-tt-aa-b-a] – «покращувати»;

5. [a-tt-y-a-b-u] – «найкращий», «найприємніший», «найсмачніший».

6. Слово [tt-uu-b-a], окрім попередніх семантичних ознак, має такі, як «благо», «блаженство».

7. [tt-uu-b-aa-yi] – «утопічний», «блаженний».

8. [tt-i-y-aa-b] – «північний вітер» (вітер приносить довгоочікувані дощі, тому асоціювався з добром).

9. [tt-a-yu-i-b-a] – «добра справа», «приємна річ».

10. [tt-u-y-u-b] – «парфуми», «пахощі».

11. [mussta-tt-aa-b] – «гарний», «приємний», «прекрасний».

На закінчення, для роз'яснення ієрархічних відносин між коренем та афіксами, необхідно вказати, що «корінь іноді описувався як “тіло”, в той час як огласовки – “душа”, так як саме від кореня виростає велике дерево» [6]. Тобто ми бачимо, що місце ані кореня, ані афіксів не применшується, незважаючи на те, що від кореня виростає дерево, саме душа є тим, що наділяє тіло здатністю жити.

Не виключено, що розглянуті варіанти слова «добро» не є остаточними серед інших слів арабської мови з таким семантичним наповненням, проте семантика навіть

цих трьох слів уже дає можливість спостереження за конотативним (тим, що надає негативну чи позитивну оцінку предмету, явищу тощо) сприйняттям носіїв арабського слова «добро». Окрім того, наступні приклади з Корану виявляють ісламський стиль мислення та переконання, на яких виросло не одне покоління мусульман, і тому є важливими для огляду моралі та етики ісламу.

Слова [khaʿar], [ssalīah] і [ttaiinah] у тексті Корану

У цьому пункті статті пропонується розглянути аяти з Корану, де вживаються подані вище слова зі значенням «добро». До того ж додаються коментарі визнаних тлумачників Священної Книги мусульман, що дає можливість не лише побачити ці слова у контексті, а й розкрити сутність і, мабуть, прихований сенс наступних віршів.

У тексті Корану нерідко «добро» подається у значенні «благо», наприклад: «...В Твоєй руке все *блага* мироздания» (3: 26). У даному аяті слово [khaʿar] уживається зі значенням «благо». Для повного розуміння цього вірша звернімося до тафсиру (тлумачення Корану). Один із тлумачників Корану Кутб пояснює цей аят таким чином, що Аллах все робить за справедливістю, і це тільки з метою найкращого для людини [4, с. 126]. З попереднього пункту цієї статті ми дізналися, що серед слів з коренем [kh-y-r], окрім тих, що мають значення «добро», також є слова і зі значенням «краще», «найкращий». Отже, блага всесвіту – це добро від Бога, яке є єдиним найкращим для людини.

«Он сказал: “Неужели вы просите заменить *лучшее* тем, что хуже?”» (2: 61). Тут йдеться про відомий сюжет, який описаний не тільки в Корані, але й в усіх Священних Писаннях авраамічних релігій. Після того як Муса (Мойсей) попросив у Аллаха їжі для свого народу, Бог здійснив його прохання, але ізраїльському народові було замало тієї милості Аллаха. Усі їхні прагнення були спрямовані на матеріальні речі цього світу, а не до Господа, який був милостивим до них і послав їм багато знамень.

Що ж стосується безпосередньо тлумачення цього аяту, то під ним розуміють наступне: «Вы думаете только о пище, а не о полученной свободе» [3, с. 38].

Їжа в даному випадку – це те, що гірше, а краще для людей – свобода (ще одне слово з коренем [kh-y-r]). У вільному стані людина має право вибору і, таким чином, може вирішувати за доброю волею.

«...К Нему восходит слово *доброе* и дело *благое*...» (35: 10). Сунітський тлумачник Корану Маудуді вказує на невідповідність вживання словосполучень «слово добре» та «справа благая» разом, тому що «...жодна справа не може бути праведною лише за свою форму, якщо вона не будується на істинному переконанні та намірах» [3, с. 545]. І навпаки, переконання не може існувати без вчинків, які підтверджують його.

Кутб пояснює цей аят так: «Добрые слова растут, принося добрые плоды» [3, с. 545]. Тобто він порівнює добрі слова з насінням, а благі справи – з плодами. І той факт, що «слова» – це лише перехідний щабель, вказує на те, що головним проявом добра є дії та вчинки. Таке світобачення притаманне всій ісламській теології. Н.Б. Мечковська виділяє своєрідність останньої у наявності оказіонального мислення, і як один із прикладів такої дискретності (те, що є перервним та складається з окремих частин) світогляду в ісламському просторі дослідниця наводить те, що віра – це сукупність добрих справ людини.

Щодо мови оригіналу, то в цьому аяті для позначення «доброго» слова використовується арабське слово з коренем [tt-y-b], тому що це слово несе в собі такі денотативні значення, як «видужувати», «лікувати», «бути приемним у спілкуванні», «пахощі». Всі вони свідчать про те, які відмінні властивості може мати «слово добре» для носія арабської мови.

Для позначення «благої справи» (35: 10) тут використовується арабське слово з коренем [ss-l-h]. І також не випадково, тому що воно має денотативні значення «користь», «інтерес», «мир», «вигода», які означають, що блага справа в цьому випадку – це справа корисна, цікава, вигідна та спрямована на досягнення миру.

Приклади вживання слова «добро» у тексті Корану дають можливість зрозуміти не випадковість вживання кожної лексеми в цьому сакральному тексті та невичерпність того смислу, який хотів донести до людства Аллах, що є вічним матеріалом для роздумів людини, котра здатна мислити.

Таким чином, зв'язок Корану й арабської мови є очевидним, тому що арабська мова – це невід'ємна складова Священного Письма мусульман, а Коран є душею цієї мови. Мораль – це серце будь-якої релігії, іслам не є виключенням. Проведений релігієзнавчо-лінгвістичний аналіз поняття «добро» в тексті Корану дає можливість охопити глибину і багатогранність змістового насичення цієї дефініції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов Х.К. Большой арабско-русский словарь : в 2 т. / Баранов Х.К. – [9-е изд.]. – М. : Русский язык, 2000. – 456 с.
2. Борисов В.М. Русско-арабский словарь / Борисов В.М. – М. : Сам Интернешнл, 1993. – 1120 с.
3. Значение и смысл Корана : в 4 т. – М. : ООО «Сауримо», 2002. – 690 с.
4. Коран. Перевод смыслов и комментарии / [пер. с араб., комм. Э. Кулиев]. – [5-е изд.]. – М. : Умма, 2008. – 816 с.
5. Мечковская Н.Б. Язык и религия : пособие для студентов гуманитарных вузов / Мечковская Н.Б. – М. : Агенство «ФАИР», 1998. – 352 с.
6. Ознакомление с Кораном. Ч. 2: Его неподражаемость и язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.islamreligion.com/ru/articles/371/>
7. Плунгян В.А. Общая морфология: Введение в проблематику / Плунгян В.А. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 383с.

К.И. Приходченко, О.С. Шарафаненко

Проведение религиоведческо-лингвистического анализа понятия «добро» в Коране

В данной статье рассматриваются особенности языка Корана. Проводится морфологический анализ слов со значением «добро» в арабском языке и приводятся примеры их употребления в религиозном тексте, тем самым раскрывая глубину и многогранность содержательного насыщения этой дефиниции.

K.I. Prykhodchenko, O.S. Sharafanenko

Religious-linguistic Analysis of the Notion of “Good” in Koran

In this article the features of the Koran language are considered. The words with the meaning of “good” in Arab language are analyzed morphologically and the examples of their usage in religious text are given, thereby the depth and versatility of this definition content saturation are discovered.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2010.